

07

Al-Azraq, la pervivència del mite

AL-AZRAQ, THE SURVIVAL OF THE MYTH

LLUÍS VIDAL PÉREZ

Centre Alcoià d'Estudis Històrics i Arqueològics (CAEHA)

l.vidal@edu.gva.es

ORCID: 0000-0003-2763-8947

rebut: 02/04/2026

acceptat: 11/04/2026

publicat: 29/09/2026

<https://doi.org/10.28939/iam.debats-140.7>

debats #140 (p. 110_121)

RESUM

Heroi o malvat? Oponent noble o conspirador arter? Líder de la resistència andalusina o cabdill ambiciós? Abū 'Abd Al-lāh Muhammad ibn Hudhayl, més conegut com al-Azraq —«el Blau»—, genera controvèrsia encara 750 anys després de la seua mort, alimentada per la poca informació primària que en tenim i els molts afegits imaginatius que han anat configurant el mite. En aquest article farem una ullada a tot el que sabem realment del personatge històric; repassarem succintament la bibliografia que ha anat generant-se al voltant d'ell, tant la més imaginativa com la millor documentada, i analitzarem com és percebut actualment i, en particular, a les terres lligades a la seua trajectòria vital entre Aitana i el Benicadell, on s'han posat en marxa diverses iniciatives al voltant de l'aniversari del seu traspàs. Probablement, encara no podrem donar una resposta categòrica a les qüestions inicials, perquè estem molt allunyats, històricament i emocionalment, de la societat «valenciana» del segle XIII, però, almenys, intentarem defugir les interpretacions més maniqueïstes d'una figura polièdrica i fascinant.

Paraules clau: Xarq al-Andalus, al-Jabal, Jaume I, Moros i Cristians

ABSTRACT

Hero or villain? A noble adversary or a shrewd conspirator? A leader of Andalusí resistance or an ambitious warlord? Abū 'Abd Al-lāh Muhammad ibn Hudhayl, better known as "al-Azraq" —"the Blue"—, remains controversial 750 years after his death. This controversy is largely due to the scarcity of primary sources concerning him and to the many imaginative additions that have progressively helped build his myth. This article examines what can actually be established about the historical figure, offers a concise review of the bibliography that has emerged around him —both the more imaginative and the better documented—, and analyses the current perception, particularly in the territories associated with his life and career between Aitana and Benicadell, where several initiatives have been launched to commemorate the anniversary of his death. Although it is unlikely that the initial questions can be answered in categorical terms, given our historical and emotional distance from thirteenth century "Valencian" society, this study at least seeks to move beyond overly Manichaean interpretations of a complex and compelling figure.

Keywords: Xarq al-Andalus, al-Jabal, James I, Moors and Christians

LA HISTÒRIA

La principal dificultat que ens trobem a l'hora d'acostar-nos a la dimensió històrica d'al-Azraq és la poca disponibilitat de fonts primàries que tenim d'ell. Primerament, hi ha el famós text del tractat del Pouet a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), amb el qual pacta unes condicions davant l'infant Alfons, fill del Conqueridor (ACA, Cancilleria, Pergaminos, Jaime I, Serie general, 0947). A banda, conservem dues cartes seues: una dirigida a la reina Violant, en què li demana mediació per a encetar negociacions (ACA, Colecciones, Cartas árabes, núm.154), i una altra que, pel que sembla, està en procés de traducció i estudi (ACA, Colecciones, Cartas árabes, núm.165). Finalment, altres documents coetanis, de la mateixa Cancelleria reial o d'arxius locals, ens ajuden a contextualitzar la seua vida.

En qualsevol cas, no hi ha dubte que, si al-Azraq ha transcendit el simple apunt erudit per convertir-se en una figura coneguda per la historiografia, ho ha fet, sobretot, gràcies a les mencions que en fa el rei Jaume I en la seua crònica del *Llibre dels fets*. En dènou capítols es refereix el monarca al cabdill

andalusí, tant pel que fa a la primera revolta mudèjar, que finalitzà amb el seu exili, com a la segona, on trobà la mort a les portes d'Alcoi. I ací és on tenim el segon entrebanc: la major part de la informació coneguda sobre al-Azraq prové del seu principal oponent, amb totes les reserves que ens puga generar la lògica parcialitat del cronista.

Partint d'aquesta base, què sabem en realitat d'ell?¹ Doncs, primerament, que al-Azraq era el pseudònim d'Abū 'Abd Al-lāh Muhammad ibn Hudhayl, del qual coneixem dos germans, Bacet o Bāsim, i Acet o As'ad; un nebot, fill d'aquest últim, Abulīfar o Abū l-Ja'far Hamād; i un cosí, fill d'una germana de sa mare, Abū l-Hasan ibn Hudhayl, però no sabem si va tindre muller i fills. No hi ha notícia de la seua data de naixement ni del lloc.

El nostre protagonista s'intitulava *wazīr*, o visir —sense que això comportara un títol cortesà, sinó més bé un tractament d'alt funcionari—, i controlava una sèrie de castells i alqueries a la zona muntanyosa

1. Cal advertir, d'entrada, que no soc medievalista, així que aquesta aproximació històrica se sustenta en les aportacions dels principals investigadors que, els darrers anys, han tractat el personatge, i als quals em referiré més avant.

—al Jabal— entre les serres d'Aitana i del Benicadell, entre Cocentaina i Dénia, una mena de microestat amb la seua fortalesa principal al castell d'al-Qal'a, actual castell de Benissili a la Vall de Gallinera —i no a Alcalà de la Jovada, com es creia tradicionalment—, el qual Jaume I identifica com «son alberch major». El seu lideratge provenia de la descomposició del poder almohade, en concret dels soldanats de València i Múrcia, especialment després del tractat d'Almirra i la conquesta cristiana progressiva de Dénia, Xàtiva i Biar entre 1244 i 1245.

Amb les esmentades atribucions territorials del visir, el mateix 1245 acorda un pacte amb l'infant Alfons, fill primogènit del rei d'Aragó, pel qual li lliura els castells de Pop i Tàrbena; es compromet a cedir en tres anys els de Gallinera, Margarida, Xerolles i Castells, i manté en propietat els d'Alcalà i Perputxent. Es tracta d'un curiós text en renglons alterns, bilingües, en romanç castellanoaragonés i en àrab, sobre el qual s'han donat diverses interpretacions. Per una banda, les dues versions no coincideixen ni en la data —16 d'abril de 1244 o 14 d'abril de 1245, respectivament, però la majoria d'investigadors s'inclinen per la segona— ni en l'exactitud dels termes de l'acord, ja que la versió romanç sembla un vassallatge i l'àrab, una treva.

També s'ha discutit molt el lloc —el *puteulum* del text cristià—: des d'un pouet prop d'Alcalà o a Castell de Castells, cosa poc probable, perquè no es documenta la presència d'Alfons d'Aragó per la zona en aquelles dates, fins a localitats més llunyanes vinculades al topònim Pozuelo. Finalment, també s'ha plantejat si l'infant parlava en nom de son pare o en realitat ho feia per compte propi i amb el suport de Castella, ja que és ben palès el seu desacord amb el repartiment entre els fills que pretenia deixar com a herència Jaume I.²

Tanmateix, el tractat no seria respectat —s'intueix que per part cristiana— i, al novembre de 1247, es

Imatge 1. El castell d'Alcalà, a Benissili (fotografia cedida per Just Sellés).

2. Siga com siga, no és l'objectiu d'aquest article oferir més especulacions al voltant del tema.

produïa la primera revolta mudèjar encapçalada per al-Azraq, que va aconseguir allargar-se en el temps gràcies a la difícil orografia que emparava les seues fortaleses i al domini del terreny, que els permetia adoptar tàctiques de guerrilla, amb el suport de les poblacions locals i la connivència de Castella. Jaume I va reaccionar decretant l'expulsió dels mudèjars amb el suport papal, però això no va fer més que augmentar l'exèrcit rebel.

En aquest context, és conegut l'intent d'assassinat del monarca aragonés, atret a una emboscada al castell de Rugat amb promeses, per part del visir, de convertir-se i casar-se amb una noble cristiana, i de la qual el rei es va escapar per poc.³ Però el fet bèl·lic més reeixit, sens dubte, va ser el frustrat intent de prendre l'estratègic i inexpugnable castell de Benicadell, que els cristians aconseguiren retindre.

Estancada la situació, en 1250 al-Azraq va demanar mediació a la reina Violant per assolir, ara sí, una treva que s'allargà quatre anys, mentre aprofitava per visitar i enfortir relacions amb el nou rei de Castella, Alfons X, tot i ser el gendre del seu enemic.

Al febrer de 1255 es reactivaria la revolta,⁴ fins a una nova treva dos anys després. Però ací va ser més astut Jaume I, perquè va aconseguir la traïció d'algú molt pròxim al visir, que es va quedar sense reserves de gra i no va poder resistir la nova embranzida cristiana la primavera del 1258. Després de perdre, una rere l'altra, les seues fortaleses, i veure's assetjat, va acabar capitulant i acceptant el desterrament.

Potser no hauriem sabut res més del Blau. Tanmateix, es va presentar l'oportunitat perquè poguera escriure l'últim capítol èpic de la seua biografia: en 1275, animats per l'aliança entre els granadins i els marínides —o benimerins— del Marroc, i farts dels abusos dels nous pobladors cristians, els mudèjars valencians es van tornar a rebel·lar. Al-Azraq, des del seu exili, va veure l'ocasió per tornar a les seues antigues terres i afegir-se a la revolta amb un

contingent de dos-cents cinquanta genets, però el pla passava per l'assalt a una vila cristiana fortificada, Alcoi, que havia rebut la carta pobla tan sols vint anys enrere, durant l'anterior guerra, i que ara el rei d'Aragó s'havia afanyat a reforçar amb quaranta cavallers.

Sense maquinària, ni temps, ni prou tropes per a mantindre un setge, es va preparar una estratègia que, amb variants, havia resultat reeixida a la lleugera cavalleria andalusina en no poques batalles: el torna-fuig. Consistia a simular una càrrega contra l'enemic i fingir una retirada, tot confiant que l'oponent, creient-se vencedor, els perseguiria fins a una emboscada. El parany es va disposar a l'anomenat barranc de N'Osset, a la partida de la Canal, uns quilòmetres al sud d'Alcoi, i al-Azraq en persona va encapçalar un reduït grup de genets per a provocar els defensors cristians. No obstant això, el que no estava previst és que una sageta perduda malferira el visir.

En qualsevol cas, es va seguir amb l'engany previst: els genets es van retirar amb el seu cabdill a les portes de la mort i un grup nodrit de defensors va eixir en persecució triomfal, fins a arribar al lloc previst on tots foren morts o capturats. La documentació de l'època es va referir a aquella desfeta del 5 de maig de 1276 com «lo desbarat de la Canal», i quedaria fixat per sempre en la toponímia com el barranc de la Batalla.

La mort del Blau no va suposar la fi de la guerra. De fet, el 23 de juny els seus correligionaris infligiren una altra derrota als cristians en la batalla de Llutxent. Jaume I moriria poc després, el 27 de juliol, a València, amb aquest regust amarg, sense arribar a veure com el seu fill Pere acabaria sufocant la revolta l'any següent. Casualitats del destí, els dos enemics acèrrims van deixar aquest món amb només huitant-tres dies de diferència.

3. Aquest fet, però, té difícil datació. Segons alguns autors, el més probable és que succeïra abans del pacte del Pouet.

4. Hi ha autors que la consideren com a una nova rebel·lió, la segona, mentre que per a d'altres és una revifada de la primera.

LA LLEGENDA

Sobre aquesta base històrica, que ens deixa entreveure un personatge complex i engrandit com la nèmese d'un rei tan mitificat com Jaume I, és lògic que, al llarg dels segles, s'haja construït una visió romàntica i literària que ha tractat d'omplir els buits i, al mateix temps, ha desdibuixat i enfosquit el coneixement real sobre la seua figura.

Descripcions físiques acurades amb l'inevitable detall dels ulls blaus; fantasiosos parentescos reials o el fet de ser fill de mare aragonesa; atribucions inexactes de llocs vinculats a la seua vida; enormes exèrcits al servei del cabdill andalusí; intervenció miraculosa de sant Jordi en la seua mort... Tot forma part del mite elaborat al voltant del personatge, però que ha acabat convertint-se en allò més present en l'imaginari col·lectiu.

A aquest relat imaginatiu han contribuït, fonamentalment, els cronistes posteriors a Jaume I i anteriors a la historiografia moderna. Muntaner no menciona el visir, però sí, breument, Bernat Desclot. Després vindran, ja al segle XVI, Zurita, Gómez Miedes —que introdueix el detall de la mort per una *saetada*— o Beuter. Tots van embellint el relat, però

aquest últim és, possiblement, qui més ha aportat al mite, fins al punt de conformar la base, suposadament històrica, de la Festa de Moros i Cristians d'Alcoi. Vegem què en diu:

Acaescio alli una cosa que cuentan los de aquel pueblo [Alcoi], y lo he hallado escrito en muchos libros antiguos de aquel tiempo, y es. Que ala que estavan los moros lidiando ala puerta que no era llegado el golpe de la gente, vieron los moros correr por encima del muro un cavallero armado con su cavallo, de que se espantaron mucho, y tuvieron que aquel era Hualy, que nosotros llamados San George (Beuter, 1551: full 157).

És, per tant, la primera menció a la intervenció del sant de Capadòcia en la mort d'al-Azraq; el problema és que havien passat quasi tres segles des de la batalla d'Alcoi, i molts detalls, més enllà de les qüestions de fe, no coincideixen amb la documentació històrica, com per exemple l'existència d'un mossén Torregrosa que dirigiria la defensa de la vila. Tampoc hi ha constància d'un culte local al patró al segle XIII, tot i que sí que apareix en la primera meitat del XIV. De fet, com apunta Josep Torró, el més probable és que Beuter confonguera dos atacs musulmans a Alcoi: el famós d'al-Azraq de 1276 i el poc conegut d'al-'Abbās

Imatge 2. La mort d'al-Azraq representada pel pintor Fernando Cabrera a l'església de sant Jordi d'Alcoi (fotografia cedida pel Museu Arqueològic Municipal Camilo Visiedo d'Alcoi).

en 1304, on la vila va resistir mentre Cocentaina o Penàguila eren cremades (Torró, 1991: 97-99).

Al segle XVII, veiem cronistes com Escolano o Diago que en fan menció sense seguir les dades aportades per Beuter, però sí l'alcoià Vicente Carbonell, que afig la data del 23 d'abril, dia de Sant Jordi, com la de la mort del visir:

empeçaron à reconocer que la vitoria conseguida se devia al Inclito Martyr San Iorge, que tan galante les avia favorecido [...] y alli trataron de votarle por Patron, resolviendo construyrle en el mismo puesto de su aparicion una Iglesia, celebrandole Fiesta en el mismo dia de veynte y tres de Abril todos los años (Carbonell, 1672: 233).

A la centúria següent, entre el poc fiable escrivà Cristóbal Mataix, que certifica el que apuntava Beuter, segons ell, mitjançant una acta notarial originària de 1276 que afirma haver vist (Vilaplana, 1903: 218); i el pare Picher, que arrodoneix la falla en un famós cronicó manuscrit,⁵ acaben donant una base aparentment sòlida a molts autors posteriors. Encara al segle XIX tenim cronistes com Vicente Boix o José Vilaplana que posen per davant la llegenda davant la documentació històrica, però és que fins i tot historiadors més positivistes del segle XX, com Remigio Vicedo —excusable per la seua condició d'eclesiàstic— seguiran el mateix camí, així com els successius investigadors de la Festa alcoiana: Rafael Coloma, Julio Berenguer, Adrián Espí..., que intentaran el difícil encaix de les dades històriques objectives amb el que arplegava la tradició.

LA HISTORIOGRAFIA

Si tractem de destriar un poc el gra de la palla, caldria que ens preguntàrem quan comencem a tindre estudis més rigorosos referits a la figura del Blau. Més enllà de breus mencions en les històries generals, molt probablement el primer és un opuscle poc conegut de Josep Antoni Llobet i Vall-llosera, un historiador i erudit català que va visitar Alcoi

per a conèixer les seues Festes en 1851, i que es va animar a publicar un estudi històric sobre el seu origen, editat en 1855 per la impremta i litografia alcoiana de Martí. Llobet contrasta les conegudes cròniques de Jaume I, Muntaner o Zurita, però també consulta fonts primàries i tracta de corregir incoherències al voltant de «la rebelion de un Jeque de la parte de Denia llamado AlAzdrach» (Llobet, 1855: 12), així com dels anys posteriors fins a la seua mort.

Tanmateix, i com hem vist, aquest camí no serà seguit immediatament pels cronistes posteriors, fonamentalment alcoians, que qüestionaran la derrota de la Canal o insistiran una vegada i una altra en la intervenció de sant Jordi en la mort del visir, i més encara en els treballs publicats en el certament literari de 1876, amb motiu del VI centenari de la batalla.⁶

Serà l'historiador denier Roc Chabàs qui aportarà noves llums en sengles articles publicats en 1886 i 1890 en la revista *El Archivo*, que ell mateix dirigia, basats en fonts primàries de qualitat. En el primer, recuperava el text del pacte del Pouet en la versió en romanç castellanoaragonés que ja havia donat a conèixer el cronista Francisco Diago al segle XVII, tot i que l'ubica en la improbable localització d'Alcalà; en el segon, adverteix de les diferències amb la versió àrab del document, i aprofundeix en el relat que fa Jaume I en la seua crònica, tot introduint noves fonts com la carta d'al-Azraq a Na Violant, o algunes de les concessions territorials del monarca derivades del conflicte amb el visir.

Més enllà de les referències obligades en les diverses biografies del rei d'Aragó o en altres treballs al voltant de la Festa d'Alcoi, haurem d'esperar molt perquè un nou autor n'aporte novetats, i ho farà l'alcoià Francisco de P. Momblanch en la primera monografia seriosa sobre el Blau, premiada en 1976 per l'Ajuntament en el certamen literari pel VII Centenari i publicada l'any següent. El mateix investigador

5. Que va ser copiat i va córrer per diverses mans, fins que Rogelio Sanchis el va publicar (1986).

6. Els quals, almenys, sí que van servir per a fixar definitivament la data de 1276, davant l'errònia de 1275 que havia anat difonent-se.

Imatge 3. El tractat bilingüe del Pouet (ACA, Cancilleria, Pergaminos, Jaime I, Serie general, 0947).

ja li havia dedicat alguns articles previs, però ací posa en ordre la seua biografia; introdueix per primera vegada la reproducció facsímil del tractat del Pouet i la traducció de la versió àrab, entre altres documents, i ofereix, en definitiva, la publicació més completa fins a aquell moment al voltant del personatge, tot i que no deixa de ser filla del seu temps, on hi havia molt poc coneixement històric de la societat andalusina.

A partir d'ací s'obri un nou camí, i —sense pretendre oferir un estat de la qüestió exhaustiu— tindrem ja tot un seguit d'investigacions acadèmiques per part d'autors com Robert I. Burns o Pierre Guichard al voltant del segle XIII valencià; Carme Barceló, que tradueix, transcriu i analitza les fonts primàries conegudes d'al-Azraq (1982), un treball que s'afegia als de Huici Miranda editant la documentació diplomàtica de Jaume I; Ricard Bañó, que entre alguns articles previs (1981) i nombroses transcripcions de documents medievals també publicarà una altra monografia del Blau (2003); Josep Torró, amb diferents articles i dues obres de referència (1992 i 1999) al voltant de la colonització feudal i la resistència andalusina al territori valencià; Pedro López Elum, amb el seu treball de síntesi sobre la conquesta i repoblació valenciana (1995); Enrique Soler Rivelles, que fixa definitivament la data de la mort del visir el 5 de maig (2003); José Lull, amb una nova biografia sense gaires aportacions (2008), i Josep-David Garrido, que des de la seua condició de medievalista i coneixedor de la llengua àrab ofereix una interessant revisió crítica, textual i historiogràfica de la vida del Blau (2015).

LA PERVIVÈNCIA

Més enllà de ser una figura coneguda i apreciada en la cultura popular de les comarques centrals valencianes, present en la lletra de cançons i de contes, com a personatge dels nanos i gegants o donant nom a entitats,⁷ en essència, dos llocs mantenen viva la

flama del seu record: el seu «alberg major» i la localitat on va morir.⁸

Una passejada per Alcalà de la Jovada, poble pertanyent al municipi de la Vall d'Alcalà, ens evidencia la petjada del visir: un bust en pedra que se li va dedicar en 1984, uns taulells adossats a l'església que ens parlen de la ubicació del seu palau, una font amb el seu rostre en bronze, una placa als afores que ubica el pouet on es va signar el famós tractat, un espai cultural...

En realitat, i com hem vist, poc o res d'això casa amb les dades històriques, perquè el pacte molt probablement no es va fer ací, i el vertader castell d'Alcalà és el de Benissili, a la veïna Vall de Gallinera, però això no lleva que l'estima pel personatge haja esdevingut tot un tret d'identitat i una marca turística a l'interior de la Marina Alta.

L'altre àmbit on el Blau és molt recordat és en el d'una festivitat tan valenciana com són els Moros i Cristians. Per exemple, hi ha *filaes* o comparses Al-Azraq a Albaida, Anna i Catarroja; Alaçdrach a Pego o l'empresa Al-Azraq.com, vestits per a festes, a Cocentaina, i també compta, almenys, amb catorze composicions de música fester dedicada —vegeu la taula adjunta—, una de les quals, la marxa mora *Al Azraq*, de Rafael Casasempere Juan, va guanyar el primer premi en el Concurs de Música Fester d'Alcoi en 1955.

I és precisament a Alcoi on adquireix més protagonisme, ja que encarna, anualment —també en algunes localitats de la contornada—, la representació del Capità Moro. De fet, ja hem mencionat que el mateix origen de la Festa alcoiana es vincula a la mort del Blau, però la seua incorporació com a personatge fester és relativament tardana. A finals del segle XIX comença a adoptar-se un esforç historicista: en 1884 es funda la *fila* Moros de Alazarach, i en 1895 es menciona la Caballeria de Alhazarach, però són denominacions sense fortuna i no massa recorregut. En els programes de festes, en 1914 es fa refe-

7. Com ara l'Associació Cultural, Patrimonial i Agrícola al-Azraq, el Blau, de les Valls, que tenia la seu a Oliva i abastava la Marina Alta, el Comtat i la Safor, però que ja no es troba operativa.

8. De fet, llevat del carrer d'al-Azraq a Muro, és significatiu que només estiga present en la toponímia urbana d'Alcalà de la Jovada i Alcoi, amb sengles places.

rència a «la entrada de las huestes de al-Azrach», però més —entenc— com una evocació que com una personificació. De fet, res diuen, que coneguem, les actes de l'Associació de Sant Jordi, on no adquirirà caràcter oficial fins a la revisió dels textos de les ambaixades que fa Joan Valls en la dècada de 1960, quan el personatge del Bajà passa a identificar-se inequívocament amb al-Azraq.⁹

També el trobem en obres teatrals, com ara la pionera *Alcoy contra Al-Azarch o Sen Chordi firam! firam!*, un melodrama històric obra d'Antonio Vilaplana Sempere, estrenat amb gran èxit en 1876; o el drama *Al-Azrach* de Juan Alfonso Gil Alborn i Celeonio Rodríguez, representat l'any 1959; amb un to més humorístic tenim el sainet de 1968 *La visita del Blavet*, obra de l'esmentat Joan Valls; a més a més, per descomptat, s'han publicat i es publiquen nombrosos textos en vers, en prosa o com a articles dedicats al cabdill andalusí en la premsa o les revistes de festes d'aquestes comarques.

Hui dia continua ben present en l'imaginari col·lectiu alcoià, on també ha servit per a denominar una escola de dansa local, o per a impulsar un documental de caràcter històric amb diversos especialistes —que es pot visualitzar en [octavimasia.com/al-azraq](https://www.octavimasia.com/al-azraq)—, però l'escenificació festera, tot i tractar-lo amb dignitat i respecte, continua representant-lo amb el paper invers: ell és l'invasor que volia arrabassar als cristians les terres dels seus avantpassats.

Per a concloure aquest apartat sobre la transcendència del visir fins als nostres dies, caldria mencionar, per una banda, un autèntic *best-seller* juvenil, la novel·la *La mirada d'Al-Azraq* de l'alcoià Silvestre Vilaplana (1999), que continua treballant-se com a lectura en l'educació secundària. També hi ha novel·les com *Al-Azraq, el àrabe* (2010) de Juan Arroyo García, o la trilogia *La saga de al-Azraq* (2011-2020) d'Arantxa Jordá Navarro, però en aquest apartat ens hem de referir a l'escriptor i fotògraf beniarresí Just I. Sellés, el més ferm defensor del personatge els darrers temps. Des de la novel·la de 2014 *Al-Azraq el*

Imatge 4. Dues inscripcions «apòcrifes» a Alcalà de la Jovada (fotografies cedides per Just Sellés).

Blau, crònica de la conquesta de La Muntanya —també amb edició en castellà—, ha anat dedicant-li tot un seguit de publicacions, entre altres de més genèriques del territori «diànic»: el fotollibre de divulgació històrica *Al-Azraq, el visir que somiava La Muntanya* (2015); la novel·la gràfica *Al-Azraq, el malson de Jaume I* (2022) —amb il·lustracions de Daniel Olmo, i també edició castellana—; el còmic juvenil *Al-Azraq, la història mai contada* (2025) —de nou amb Daniel Olmo—, i el llibre-disc *En temps d'al-Azraq* (2026), amb música d'Eduardo Paniagua.

2026, L'ANY AL-AZRAQ

Finalitzarem aquest treball amb una ressenya al voltant de tot el que es preveu aquest any d'efemèrides. Si bé era previsible el suport institucional a l'aniversari de la defunció del fundador del Regne de València, com així ha sigut amb la declaració de l'Any Jaume I per part del Consell valencià, no ho era tant en el cas del seu antagonista. És per això que diversos

9. Agraïsc algunes d'aquestes dades als investigadors Juan Javier Gisbert Cortés i Francisco F. Simón Marín.

TÍTOL DE L'OBRA	MODALITAT	AUTORIA	ANY
<i>Azarach</i>	Pasdoble	Juan Cantó Francés	1895
<i>Al Azraq</i>	Marxa mora	Rafael Casasempere Juan	1955
<i>Genets d'Al-Azraq</i>	Marxa mora	Juan José Silvestre Soler	1995
<i>Al-Azraq</i>	Simfònica	José María Valls Satorres	2008
<i>Al-Wazir</i>	Marxa mora	Saül Gómez Soler	2011
<i>Als-Alaçdrach</i>	Marxa mora	Miguel Ángel García Bosca	2012
<i>Terres d'Al-Azraq</i>	Marxa mora	Juan Carlos Sempere Bomboí	2014
<i>Wallima Azrak</i>	Ballet	Daniel Tormo Soler	2016
<i>¡Al Azraq viene!</i>	Fanfària	José María Valls Satorres	2017
<i>Al-Azraq</i>	Simfònica	David Rivas Domínguez	2019
<i>Les muntanyes d'Al-Azraq</i>	Marxa mora	Ximo Guardiola Cano	2022
<i>Shawq Azraq</i>	Marxa mora	Rubén Penadés Silvestre	2024
<i>Amira i Al-Azraq</i>	Marxa mora	Àngel Lluís Ferrando Morales	2024
<i>Alaizaraq «el Blau»</i>	Marxa mora	Saül Gómez Soler	2024

Taula 1. Composicions de música festera dedicades a al-Azraq (elaboració pròpia a partir de musicafestera.com)

centres d'estudis vam decidir formar la Coordinadora Cultural de l'Any Al-Azraq; en concret, l'Associació d'Estudis de la Marina Baixa, el Centre Alcoià d'Estudis Històrics i Arqueològics, el Centre d'Estudis Contestans, l'Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta, l'Institut d'Estudis de la Vall d'Albaida i la Unió Cultural de la Vall de Gallinera, amb l'impuls de l'escriptor Just I. Sellés. És a dir, bàsicament, l'àmbit territorial que van abastar els dominis del nostre protagonista.

Es tractava d'un projecte cooperatiu, amb l'objectiu d'agermanar aquestes comarques i vertebrar el territori, i obert a la participació de persones, associacions, ajuntaments i altres entitats públiques i privades que estigueren interessades en la promoció i organització de qualsevol acte per a commemorar l'aniversari; per la qual cosa, des de 2023 ens vam posar a treballar per programar una completa agenda cultural.

El resultat s'ha concretat, en primer lloc, en quinze conferències de caràcter històric per part d'especialistes sobre diferents aspectes i el context de

mitjan segle XIII. També s'ha planificat, amb la col·laboració de Caragol Tours, un cicle de dotze excursions temàtiques i visites guiades a castells i altres enclavaments d'importància històrica en les revoltes protagonitzades per al-Azraq, de la mà de guies oficials i el possible acompanyament d'historiadors, arqueòlegs i altres investigadors.

La poesia i la música tenen el seu protagonisme, d'una banda, mitjançant un recital poètic musicat que versa sobre diferents temàtiques i autors medievals, especialment sobre poetes de la nostra terra, encara que també sobre altres andalusins, orientals i cristians representatius del segle XIII i anteriors. *Poemes de la Mitja Lluna* consta d'un preàmbul i un epíleg musical a càrrec de l'experimentat lutier i musicòleg Jota Martínez, que també acompanya amb els seus instruments les veus dels rapsodes Sílvia Tàpia i Joan Femenia.

A més, el mateix Jota Martínez, igual que el també especialista en música medieval Eduardo Paniagua, ofereixen, al costat dels respectius conjunts acompanyants, sengles propostes de concerts perso-

nalitzats per a l'ocasió, documentats històricament amb diferents formats perquè l'experiència del públic siga immersiva en les músiques de musulmans, cristians i jueus.

A aquests concerts «d'època» vam voler afegir una proposta de música mediterrània dirigida a recordar el Blau, de la mà de VerdCel —Alfons Olmo—, un reconegut autor alcoià amb una trajectòria sempre vinculada a la geografia, la història i els nostres paisatges.

Finalment, el teatre també té cabuda en aquesta programació cultural amb l'obra *El pacte del Pouet*, de l'escriptor Just I. Sellés, que recrea el context històric que va propiciar aquell acord efímer, i que s'encarregarà de representar la companyia Farfullit Teatre, dirigida per Cèsar Monzonís.

En conjunt, una proposta atractiva per a donar valor al personatge i recordar-lo, i que es va iniciar al mateix lloc que el va veure morir, la ciutat d'Alcoi, on es va inaugurar oficialment la programació el 15 de gener. Tota la informació i l'agenda cultural referent a aquesta commemoració, a més de les adhesions rebudes, es pot consultar al web elblau750.com

Arribats a aquest punt, donem per finalitzat el recorregut per la figura d'Al-Azraq i la pervivència del seu record, on es barregen inevitablement la història i la llegenda. El seu destí va quedar lligat al del rei conqueridor, però, més enllà de qüestions culturals o religioses, hem de valorar-lo com allò que va ser: algú que va estimar la seua terra i per la qual va lluitar fins a l'últim alé.

BIBLIOGRAFIA

- Bañó i Armiñana, R. (1981). «Contribució a l'estudi de les sublevacions d'Al-Azraq en les comarques de l'Alcoià i del Comtat». *Revista del Instituto de Estudios Alicantinos*, 33, 39-64.
- Bañó i Armiñana, R. (2003). *Al Azraq y Alcoy*. Alcoi: Mariola Edicions.
- Barceló Torres, M. C. (1982). «Documentos árabes de al-Azraq, (1245-1250)». *Saitabi*, 32, 27-41.
- Beuter, P. A. (1551). *Segunda parte de la Corónica general de España, y especialmente de Aragón, Cathaluña y Valencia*. València: Joan Mey.
- Carbonell, V. (1672). *Celebre Centuria que consagró la Ilustre y Real Villa de Alcoy...* València: Juan Lorenzo Cabrera. Ed. Facsímil (1976), Alacant: Caja de Ahorros Provincial.
- Chabás Llorens, R. (1886). «Vasallage de Habuabdele Yuan Fudayl señor de Alcalá al infante D. Alfonso hijo de D. Jaime I de Aragón». *El Archivo*, vol. I, 204-205.
- Chabás Llorens, R. (1890). «D. Jaime el Conquistador y Alazrach». *El Archivo*, vol. IV, 280-282.
- Garrido i Valls, J. D. (2015). *Al-Azraq, el cabdill andalusí que desafià Jaume I*. Paiporta: Denes.
- Llobet i Vall-llosera, J. A. (1855). *Apuntes históricos acerca de las fiestas que celebra cada año la ciudad de Alcoy a su patrón San Jorge, con referencias a la historia antigua de la misma ciudad en los tiempos de la reconquista sobre los árabes*. Alcoi: Imprenta Martí.
- López Elum, P. (1995). *La conquista y la repoblación valenciana durante el reinado de Jaime I*. Xàtiva-Biar: Ajuntaments.
- Lull García, J. (2008). *Al-Azraq, visir i senyor d'Alcalà de Gallinera*. Gandia: CEIC Alfons el Vell.
- Momblanch y Gonzálbez, F. (1977). *Al Azraq, Capitán de Moros*. Alcoi: Caja de Ahorros de Alicante y Murcia.
- Sanchis Llorens, R. (1986). *Memorias sobre antigüedades de Alcoy*. Alcoi: Caja de Ahorros de Alicante y Murcia.
- Sellés López, J.I. (2015). *Al-Azraq, el visir que somiava La Muntanya*. Edicions La Muntanya.
- Soler Rivelles, E. (2003). «El día 5 de mayo de 1276». *Alcoy. Revista de la Fiesta de Moros y Cristianos*, 115-117.
- Torró i Abad, J. (1991). «L'atac granadí de 1304 i els orígens de la devoció a sant Jordi en Alcoi». *Alcoy. Revista de la Fiesta de Moros y Cristianos*, 97-99.
- Torró i Abad, J. (1992). *La formació d'un espai feudal. Alcoi de 1245 a 1305*. València: Diputació.
- Torró i Abad, J. (1999). *El naixement d'una colònia. Dominació i resistència a la frontera valenciana (1238-1276)*. València: Universitat.
- Vilaplana Gisbert, J. (1903). *Historia religiosa de Alcoy*. Alcoi: Imprenta de Payá. Ed. facsímil (1977), Alacant: Diputació Provincial.